

Mi van a küszöb alatt? A határ archetípusának egyik példája: a küszöb szimbolikája

KAKAS Zoltánnak ajánlom

(Kivonat)

A tanulmány a küszöb szimbolikáját tárgyalja, mindenekelőtt a néprajz szolgáltatta példákából kiindulva. A küszöb nem pusztán az átmenet helye (térben–időben egyaránt), hanem éppen azért lehet az átmenet helye, mert a transzcendencia, a más kiemelt jelentkezési helye, olyan senkiföldje, amely ugyanakkor sohasem semleges, hanem kötelezően pozitív vagy negatív értékű.

I. Bevezetés

Az alábbiakban megkíséreltem értelmezni a küszöb szimbolikus előfordulásait a magyar és egyetemes folklórban. Egyrészt saját gyűjtésekre támaszkodom¹, másrészt felhasználom a magyar szakirodalomból főleg azokat a közleményeket, melyek értelmezés nélkül közölnek küszöbhez kapcsolódó hiedelmeket és más néprajzi adatokat. Átveszem (nem feltétlenül kritikátlanul) és megkíséreltem rendszerezésemben elhelyezni azokat az adatokat is, melyeket közlőjük értelmez is.

Nem tekinthetek el a küszöbvel nagyon közeli rokonságot mutató szimbólumok rövid értelmezésétől sem, mivel lehetetlenné válna dolgozatomban tárgyának elhelyezése a szimbólumrendszerben. Azonban igyekszem mind a fedőfogalom (a határ általában), mind annak egyes konkretizációi (kapu, faluhatár stb.) esetében röviden összefoglalni ezek lényegét és viszonyát a küszöbhez mint szimbólumhoz.

1. A határ, mint a küszöb logikai fölrendeltje

„A belépést erre a vidékre egy kapu jelezte, melyet ki kellett nyitnod, s becsuknod magad után, bár kerítésnek nyoma sem volt. Tisztán jelképes kapu volt tehát...” – írja Henri STAHL, felelevenítve emlékeit első vranceai gyűjtőútjáról (STAHL, 1992. 137). Szabófalván (Moldva) is volt a falunak kapuja, ennek pedig őre (*jitar*), kit a falu minden évben megválasztott és megfizetett munkájáért. Az útnak a nyakán volt egy kapu, amit ők *jitarienek* neveznek. „Marhákkal és szekerekkel csak a kapukon lehetett ki- s bejárni a faluba, mert a falu határkerttel volt körülvéve. A kert három meter magas földhányásból állott, amelynek a gyökerénél, belül egy sánc volt, 2–3 méter mély, és 3–4 méter széles, amely lehetetlenné tette a szántóhatárba jutást. [...] A bejárati határkapunak mozgatható szárnya veszőből vagy deszkából volt, ezt éjszakára behajtották.” (IMREH, SZESZKA, 1978. 200) A kapu őre nyáron a falu bejáratánál felállított kalibában aludt; a falu határát képező sánctól (földkeretet) pedig minden tavasszal közösségi munkában kijavították. Nyilvánvalóan a határ jelzésére szolgált a kapu, szimbolikusan vagy valóságosan határt képeztek a különböző térrészek között.

Figyeljük meg ezt az 1940-ben lejegyzett hiedelemszöveget: „Kenyérrontás ellen: Ha nyúlós a kenyér, a sütőteknőbe vizet öntenek, a vízbe tüzes patkót tesznek, hogy a gőz a teknőt jól átjárja. Vagy ha meg van rontva a kenyér, a teknőt kilenc léből kimossák, a vízzel a hozzátartozókat megmossák, s a vizet a küszöbön keresztül öntik ki, de csak nyugat felé. Általában a teknő mosása után a vizet nyugat felé öntik.” (VÉGH, 1940. 431) Az adatközlő kihangsúlyozza, hogy a vizet a küszöbön keresztül kell kiönteni. Miért? Lényegében a vízzel együtt (melynek szerepe a gonosztól való megtisztítás) magát a gonoszt is kiöntik ilyenkor. Nyilvánvalóan nem mindegy, hogy hová öntik ki a vizet. Azért nyugatra, hogy analógiás módon a nappal együtt (analógiás mágia) a gonosz is elmúljon. Azért a küszöbön ke-

resztül, mert ez által egy határ teremődik a cselekvő és a cselekvés tárgya (a vízzel kiöntött gonosz) között. Ha nem így volna, akkor lényegében ugyanott maradna a gonosz is. Természetesen ez csak az egyik lehetséges variáns a gonosz semlegesítésére, a tőle való elhatárolódásra. A tisztító vizet ugyanígy önthetik a csatorna alá, fa tövére, kerten túl, seprűre, ház hátához stb., olyan helyekre, mely semlegesíti vagy elhatárolja a gonosztól a cselekvő alanyt.

PÓCS Éva tanulmányában (PÓCS, 1983) a néphit szemszögéből közelítve értelmezi a teret: A és B térrészről beszél. A következő attribútumokat kapcsolja ezekhez a térrészekhez:

A (emberi) B (természetfölötti, halotti)	
bent ²	kint
közel	távol
központ	periféria
ismert	ismeretlen
lakott	lakatlan
tulajdon	senki földje
védett	veszélyes
rendezett	kaotikus
emberi tevékenység	emberi tevékenység hiánya
kultúra	natura

Lényegében az eliadei megállapítás egyik lehetséges igazolásának tekinthető a fenti felosztás és a hozzá fűzött levezetés: az ember képtelen homogén térben élni, archetipikus ösztöne, hogy azt a teret, amelyben él, valahogyan strukturálja és dichotomikus ellentétpároknak megfelelően különböző minősítéseket kapcsoljon hozzá. Így alakult ki a térnek két dimenziója, melyeket már nagyon sok névvel illettek. ELIADE szentnek és profánnak nevezi (ELIADE, 1996), PÓCS Éva, mivel hiedelmek kapcsán elemez, természetfölöttinek (B) és emberinek (A) nevezi ezeket a szembenálló térrészeket (PÓCS, 1983). Amint a felsorolt jellegek alapján is láthatottuk, ezek sohasem épülnek egymásba.

A két térkategória elhatárolása nagyon ősi, szorosan hozzátartozik az emberi pszichikumhoz, és ezáltal meghatározza viselkedésünket. Masao YAMAGUCHI, a japán szemiotikai

kutatások egyik vezető alakja szerint „már a nyelv elsajátítása előtt hajlunk a világot külsőre és belsőre osztani” (YAMAGUCHI, 1990. 101). Továbbá azt állítja, hogy a világ számunkra kívánatos részét hozzánk közel állónak nézzük, mint valami központit, olyan valamit, amit összefüggésbe hozunk saját identitásunkkal. Így tehát az egyén tudata lesz a viszonyítási pont, mely a *kint* és a *bent* (és a többi egymással szemben álló hasonló kategória) határait képes megállapítani. Ő áll a szent középben. Ez egy szigorúan egyéni felosztása lesz tehát a világnak. Mindenki szabadon, saját identitásának függvényében beállhat (szimbolikusan, cselekedeteiben, gondolataiban vagy akár valóságosan is) arra a pontra, amely számára a szent közepet, a viszonyítási pontot jelenti.³ Ha mindezt hétköznapiaink térbeli struktúráira alkalmazzuk, akkor a víz gyűrűjéhez hasonlatos koncentrikus körök módján szerveződő rendszert kapunk.

Vegyünk példának egy hagyományos újkori térfelosztást. A szubjektív tér legbelsejét a **szoba** alkotja. Én ezt tartom az újkori ember legféltettebb, legintimebb terének. Itt tölti el élete legnagyobb részét, itt zajlanak életének legintimebb mozzanatai, és itt őrzi a kis méretű anyagi/tárgyi értékeit is. Ennek a térrésznek a jelentősége az individualizáció során fokozatosan nőtt. Az egysejtű házak esetében a szoba alkotja egymagában a lakóházat; térhasználati szempontból ennek emlékéét őrzi a mai paraszti társadalomban érvényes térhasználati szokások: élete nagy részét a család (egy háztartás) ugyanabban a helyiségben éli le. Ebben a helyiségben belül is erős határokat találunk. Legintimebb részei az alvásra, evésre fenntartott részek, illetve a szent sarak. Számptalan társadalomnéprajzi vonatkozású tény kapcsolódik hozzá: kit hová ültettek, meddig szabadott bemenni a szobába a különböző rendű, rangú, nemzetiségű vendégeknek stb. Példaként idézzük GUNDA Bélát: „Az ajtó előtti tér tulajdonképpen nem tartozik a szoba belső részéhez – írja GUNDA –, s társadalmi szempontból alárendelt szerepe van. Az ajtó mögötti fogason rendszerint a rosszabb gúnyát tartották. [...] A cigány, a koldus, pásztor, ha átlépte

a szoba küszöbét, az ajtó előtt meg kellett állnia, nem jöhetett előbbre, s ott állva mondta el jöve-
telének célját” (é.n. 253).

A szoba tere után egy tágabb tér, mely a szobát is magába foglalja, maga a **lakóház**. Ennek más térrészei fokozatosan elvesztik a szoba intimitását: gondolhatunk a tisztaszobára vagy az esetleges előszobára, pitvarra. Ezek már nem tekinthetők olyan erős intimitású szféráknak, mint a szoba, mert ezeket nagyon ritkán használják, nem tartózkodnak ott. A szoba és a lakóház közti határon is, de a lakóház és a következő szféra, az **udvar**, telek közt is minden esetben megjelenik a határ; szimbóluma: a **küszöb**. Bikfalván így beszélt ezekről a küszöbökről: „A küszöb nagy hágó, mert ha valahova elmejen az ember más faluba, nem tudja, hogy ér haza, valami baja nem történik-e...”⁴; „A küszöb nagy hágó, mert az ember kilépik a küszöbön, de nem tudja, mikor lépik vissza.”⁵

Tehát láthatjuk, hogy a valóságot szimbolikus szférába emelik át, a küszöbön túli teret bizonytalan más világgént értelmezik. A küszöb, mint a ház egyik konkrét eleme, így alakul szimbólummá. Lényegében mindkét fent idézett szöveg egy másik szimbólum segítségével adja meg a „küszöb” jelentését (hágó). Ennek megfejtését adja a következő szöveg: „Nehéz átlépés vagy nagy hágó”⁶. A nehéz átlépés a szférák közti átjárás nehézségére vonatkozik. A leány kiházásításakor kicseréli az **A** térrészt egy másikra. Egy addig számára **B** térrész metamorfózisát kell átélje: ettől kezdve az lesz számára az *otthon*. Ez lényegében következménye az egyén metamorfózisának. Ilyenkor megváltozik státusa, és ezáltal újraértelmeződnek a térrészek is, melyekben mozog. Ez érvényes más státusváltásokra is.⁷ Ez azonban nem veszélytelen cselekedet; a küszöb szimbóluma itt a két emberi állapot közti határt jelenti: „A küszöb nagy hágó, mert ha valaki férjhez megy, akkor nem tudja, milyen sors vár rá.”⁸

Az **udvart/udvarokat** szintén az intim szférához tartozónak tekintjük. Ezt a térrészt, mintegy jelölve tulajdonba vételét, általában kerítéssel veszik körül. Ugyanakkor lehetséges több udvar előfordulása. Ezek hierarchikusan

rendeződnek egymás mellé az „elől–hátral opozíció” elve alapján (vö. KESZEG, 1997. 37).

Tehát itt is határokat találunk: határ az egyes udvarok, valamint az udvar (vagy élet) és a külvilág/utca közt: a **kapu**. A további térrészeket és határaikat csak jelzesszerűen megemlítjük: a **falu** (település) már nem tartozik az egyén intim szférájához, de nagyon erősen az „ismert”, „lakott”, „emberi tevékenység”, „kultúra”, „védett” jegyek határozzák meg jellegét. A falu és a következő szféra: a faluhoz tartozó megművelt terület vagy a **falu határa** közt is általában valamilyen jel van. A falu vége felé a védettség csökken. Aki kint lakik a falu végén, az általában nem örvend olyan társadalmi presztízsnak, mint a centrum terét birtoklók (város esetében: belváros–külváros; a külváros mindig sokkal veszélyesebb, zordabb stb.). Gyakran kapu volt a jel, amint azt a szabófalvi példában vagy Henri H. STAHL emlékezéseiből is láttuk. Más esetekben nagyon sok falu határában kereszt áll/állt. Ma kissé demitizáltan ezt a jelfunkciót a helységnévtábla vette át. Ahol ezeket találjuk, ott ér véget a helység. A megművelt terület és a külső világ közt ismét egy nagyon erős határ húzódik. Ez a határ is jeleket visel magán: határfák, átalakított fák, mint határfák, fűrott fa, szeges fa, földből készült határjelek (zsombék, komp), határkő, árok stb. (I. TAKÁCS, 1987).

Szükségesnek tartom a továbbiakban röviden és igen nagy lépésekkel elvégezni a történeti áttekintését is a fent leírt jelenségnek.

A törzsi társadalmakban valószínűleg egyszerűbb (volt) még ez a beosztás. Ugyanakkor sokkal elmosódottabb és szélesebb sávú határokat ismertek, mint a mai határaink. Számukra a legfontosabb határ a két törzs közti határ volt. Némely esetben hatalmas területek voltak a törzsek közt, jobbra erdőségek képezték a határt. Továbbá határt képezhetett más fizikai-földrajzi tényező is: hegy, folyó, tó stb. Ezek mágikus erővel bírtak, átlépésük rituálisan szabályozott volt.

Ugyanakkor megjelentek a mesterséges határok is: szimbólumok. VAN GENNEP nyomán fontosnak tartom hangsúlyozni ennek a határnak a fokozatos szűkülését. A vadon meghódí-

tásával, a kultúrtáj egyre szélesedésével, a határ, mely eddig hatalmas erdőségek formájában jelent meg, fokozatosan leszűkül, amíg „egy egyszerű kővé, gerendává, küszöbvé” nem alakul (I. vAN GENNEP, 1996). Ehhez még hozzátehetjük, hogy az individualizációs folyamat során megváltozik az egyes határok értéke. Míg a törzsi társadalmakban a legfontosabb határ a két törzs közt húzódott, ma mindennapjaink legfontosabb határa a küszöb lett. Tehát az egyedhez közeledő határ mára rendkívül leszűkült, fokozatosan eltűnik annak fizikai valósága, pusztán a szimbólum marad.⁹

Ugyanakkor észrevehető a szűküléssel együtt egy demitizálódás vagy teljes átmitizálódás is.¹⁰ Gondolhatunk pl. a mai országhatárookra is: rendkívül precízek, szélességük nem több néhány méternél, átlépésének ritusai teljesen eltűntek, helyüket átvette a bürokrácia.

2. A küszöb legközelebbi rokonai

Hasonló jellegűnek tekinthető a **kapu** szimbóluma, melyről már az eddigiekben is volt szó, mikor a neregji és szabófalvi kapukat említettem (I. STAHL, 1992; IMREH, SZESZKA, 1978). Igen közeli rokonságukat a küszöbvel bizonyítja rendkívül sok közös jegy: a kapu is az átmenetet jelképezi két térrész, állapot stb. között. Összefüggésbe hozható a naptári csomópontokkal: „A kapu naptári szimbolikája egyetemes (I. indián napkapu és égtájkapu-jelek szi-bériai sámándobokon). Mint ilyen, a Nap (nap-hérosz) éves pályájának Felső Világba, alvilágba vezető átkelőhelyeit, a naptári csomópontokat jelképezi.” (HOPPÁL et al., 1995. 107) Ez a képzet nem idegen a magyar kultúráról sem. Ezt bizonyítja a kis és nagy fedeles kapuk, avagy szé-kely kapuk szerkezete is.

A kapu díszítése rokonítható a több kultúrában is megtalálható küszöbdíszítéssel. Mintegy fókusként, az egész ház kis másaként jelenik meg (mise en abyme). „Párhuzamosan lehet az elválás és egy lehetséges egybekelés, megbékélés vagy egyesülés szimbóluma. Ez a lehetőség beteljesedik, ha az aki érkezik fogadva van a küszöbön, és behívva; megvalósulásának lehető-

sége elszáll akkor, ha az érkező a küszöbön marad és senki se fogadja. Ezért minden küszöb fel van díszítve a ház vagy a templom ismérveivel: faragások (Krisztus, Szűzanya stb), díszek, festések, melyek magukba foglalják az utazás vagy a fogadás mozzanatait, jelentéseit.” (CHEVALIER, GHEERBRANT, 1995. 125) A gondolatmenetet adaptálva a székelly kapuk világfás díszítését is utazáselemként kell értelmeznünk. Figyelmeztetnek, hogy (akár a sámán világfáján felmászva) a kaput átlépve egy másik világba lépünk be.

A kapunak is – bár ritkán – van *küszöbe*. Egy rontáselhárító hiedelem szövegében ez áll: „Amikor tehenet vesz az ember, mikor legelőször jön be az utcaajtón, a kötényt a küszöbön leteríti s ezen át vezet be a tehenet. Így aztán nem tudja megrontani a boszorkány.” (GYÖRFFY, 1916. 84)

A kapu átlépésének rituális jellegét, mely a törzsi társadalmakban normaértékű volt, mai modern kultúránk is őrzi. Erre egy érdekes példa lehet a diadalív. Akár a primitívek kapui, ez is két világot választ el. Harcba induláskor alatta vonul ki a katonaság, maga mögött hagyva addigi világát. Belép egy olyan világba, ahol a gyilkolás, agresszió természetes, sőt normaértékű. A háború befejeztével ugyanezen szimbolikus kapun vonul vissza a katonaság, maga mögött hagyva a háború vad világát. Ekkor ismét a berukkolás előtti „normális” törvények lépnek életbe.

Az itt következő bikfalvi és szilvási szövegek tovább erősítik a kapu és küszöb rokonosságát. Ugyanazt a rituális, mágikus cselekvést el lehet végezni úgy a „kapulábak között”, mind az istálló küszöbén: „A szomszéd egy nagy vastag láncot kötött a kapulábak közé, hogy azon menjenek át a tehenek, azért, hogy ne vigyék el a tehen tejit.” (Bikfalva)¹¹; „Mikor a borjas tehenet ellés után először kihajtják a legelőre, az istálló küszöbén fokhagymaszárat vagy a kerékkötő láncot fektetnek végig, hogy a jószág azon menjen által, akkor senki se fogja megrontani.” (Szilvás) (ISTVÁNFFY, 1911. 295)¹²

Továbbá, a küszöb szimbólumrokonaként értelmezhetjük az összes lehetséges kijára-

tot/nyílást, melyet egy házon találunk: az **ablakot**, a **kéményt**, az **ajtót**. A következő Gyimesben gyűjtött hiedelemmonda jól tükrözi az ajtó hasonló szerepét. „Visszahozták a tehen tejt úgy, hogy a tehen farkára fokhagymát kötöttek. Hej-rejött a tehen, hogy mondott valamit, de osztán három napig nem ett, nem itt. Beteg vót GAZDA János tehene, teje elment. Meg tudta rendezni, úgy visszajött a tehen teje. Mogyoróágat vágott, csak fehér mogyoróág vót jó, és visszafelé vágta le, úgy es hozta haza. Az istálló ajtajába verte azt a pokrócot, amivel kifogják a borjút. Egy valamit kellett mondjon es.”¹³

Egy lehetséges nyílás a házon az **ablak**. Ezt nem használják kijárársra, azonban ki-be járhat rajta az „információ”, de a lélek is. „Hiába vertek kést, villát az ajtószemöldökbe, hiába kötötték körül a kemencét láncsal, ablakra, küszöbre is hiába tettek nyírfaágot, nem ért az semmit, a boszorkány tovább garázdálkodott.” (Szeghalom, Békés megye) (SZŰCS, 1936. 151). Látható e jelentésből, hogy a küszöb mellett az ablakot is védtek nyírfaággal, mely általában gonoszűző tulajdonsággal bírt.¹⁴

Az ablak egy igen érdekes jellegére mutat rá KESZEG Vilmos: „A küszöb, az ajtó »használata« bajelhárító szereppel bír az útra induláskor. Erre vall az a hiedelem, hogy az ablakon kimászni, kisgyermeket kiadni nem szabad. Ily módon teljesen védtelenül kerül az ember az idegen térbe. »Semmit se szabad kiadni az ablakon. Se kést, semmit, poharat. – Miért nem? – Kimegy a szerencse.« (...) »A gyermeket nem szabad kiadni az ablakon. Vissza kell adni.«” (KESZEG, 1997. 35)

Az ajtó és ablak közti különbség abban nyilvánul meg, hogy az ablaknak nincs védő szelleme, démona – ti. nincs hol laknia, nincs küszöb. Ha mégis megtörténne, hogy az őrző szellem (küszöb) tudta nélkül kikerül a gyerek a belső védett térből (**A**) egy külsőbe (védtelen udvar – **B**), akkor ugyanúgy kell visszajutni, ugyanazon módon, ahogy kijutott, mert különben kint reked, és könnyen megrontható.

Ambivalenciára utal egy másik adat, melyet DÖMÖTÖR Teklától idézek: „Nagyon bete-

ges volt a gyerek. S akkor azt mondta az a nő, amelyiké volt a gyerek: Jaj istenem, én eladom valakinek, csak megmaradjon az én gyermekem. S akkor eladta (úgy meséből adta el csak). – Legyen a tied, tegyél másik nevet magad a gyermeknek. Legyen a tied a gyerek, tegyél másik nevet. (Ablakon adták ki.) (Moldvai csángók)” (1981. 138). Ebben az esetben a fenti ellentétet találjuk: a beteg gyereket ablakon *kell* kiadni. Ez is megerősíti a küszöbön lakó démonról való feltételezésemet, ugyanis, ha az ablakon át „eladják” a beteg gyereket, és új nevet adnak neki, akkor kijátszható az őt üldöző betegség- vagy más démon, mivel az nem tudhat az ablakon kiadott gyerekről (az adatok többsége szerint a küszöb az a hely, ahol a démonok lakhatnak). Új nevet kapva, új identitást nyer, rituálisan megtörténik újjákeresztelése, újjászületése.

Az ablak–ajtó megkülönböztetést ismerték más magyar vidéken is. Egy felföldi adat szerint „ha négy-öt gyermek előzőleg meghalt már, akkor, hogy a következő gyermek életben maradjon, keresztanyja keresztelőről hazajövet ablakon adja be” (VAJKAI–WAGENHUBER, 1937. 146).

Érdekes helye van a látomásokban az ablaknak, ajtónak. „Adatközlőink vallomásai szerint a második világháború előtt Jézus és Mária nagyon sok moldvai templom ablaküvegén megjelent – írja POZSONY Ferenc –, s valami nagy veszedelem eljövételét jelezte” (1998. 78). Ugyanezzel a motívummal gyakran találkozhatunk az archaikus imádságokban, az ablakban, ajtóban a keresztény mitológia alakjai jelennek meg: „Kerülgyed az házamat, / áll meg a zajtomba, / szentkereszt a fejemnél” (ERDÉLYI 1976. 179); „Ajtómon Jézus Krisztus, / Ablakomon Boldogasszony, / Házam négy sarkába négy szép őrző angyal” (i.m. 233) stb. Az ajtóban megjelenő alakok változnak, Mária azonban következetesen az ablakban jelenik meg. A művészettörténeti adatok is megerősítenek ebben: Máriát nagyon gyakran ábrázolják ablak előtt vagy ablakban. A megszámlálhatatlan példából emeljük itt ki Gherardo DI GIOVANNI 1474–1476 közti festményét (l. pl. GOMBRICH, 1983. 191); vagy

Rogier VAN DER WEYDEN oltárképén (1453) láthatjuk, amint a tiburi szibilla mennyei látomásban megmutatja Augustus császárnak az Isten-anyát és gyermekét (l. SEIBERT, 1994, 16. kép), vagy ugyanennek a festőnek egy későbbi képén is hangsúlyos elem az ablak (i.m. 37. kép), illetve a rajta beáramló fény a Szentlélekkel. „Mária-képeken az ablak, amelynek üvegén áthatol a fény, vagy egy üvegedény Mária szüzességére utaló szimbólum – írja SEIBERT. Ahogy a napsugár átjárja az üveget anélkül, hogy kárt tenne benne, ugyanúgy Mária is érintetlen maradt, noha a Szentlélektől áthatva világra hozta a Megváltót” (1994. 9). A szimbolikus magyarázaton túl, úgy gondolom, hogy az ablak olyan hely, mely kedvez Mária megjelenésének: határ, a transzcendens megnyilvánulási helye, egyike azon kevés helyeknek, ahol csak pozitív lények jelenlétével találkozunk, a démonok teljességgel hiányoznak.

Egy következő fontos nyílás a házban a **kémény** (vagy **kürtő**). Ezt sem használják az emberek (ki-be járásra), ezért az ártó démon egyik lehetséges behatolási útja. Ezen az úton jár sokszor a lüderc, de itt jár (állítólag) a piros ruhás, fehér szakállas amerikai télapó is. Mindketten a másik világ képviselői. Az egyik egy negatív, a másik egy pozitív transzcendenciát képvisel. Akár az ablak esetén, itt is felállíthatunk egy kettős tagolást, mely épp azáltal alakult ki, hogy az emberek használják-e közvetlenül e kijáratot vagy sem. Így az ajtó a szocium szférájához (+), míg a kémény a mitikum szférájához tartozik (-). Lényegében ugyanazon denotátum pozitív vagy negatív változatáról van szó.

A következő közlésből is nyilvánvalóan látszik a küszöb és a kémény közeli rokonsága: „Háromszéki néphit szerint a leány, hogy udvarlója elvegye, tegye a legény lábnyomát a küszöb alá. – Ha a szatmári leány a legény lábnyomával tapasztja ki a kéményt, akkor az mindig reá gondol.” (HOLLÓ, 1935. 38) Nyilvánvalóan mindkét esetben (Háromszéken és Szatmáron is) a *pars pro toto* elve alapján mintegy befalazza a leány a legényt, így biztosítja, hogy az mindig vissza fog járni hozzá. Hisz tulajdonképpen saját magához tér vissza. Ugyanitt idézhetjük GUN-

DA Bélát is, ki Beregben, Derc faluban a következőket figyelte meg: „A tehén megrontóját nem keresték fel, hanem tuskés ágat tett a gazzasszony az istállóküszöbre vagy az istállóvályuba, és fejszével összevagdalta. Így semmisítve meg a rontó személyt, annak tevékenységét. Szokás volt az is, hogy a kéménybe kötötték fel a tuskés akácfa, csipkerózsa ágat, hogy átjárja a füst, s ezzel a rontó személy elsorvad” (GUNDA, 1989. 14). Látható, hogy a rontó személy megsemmisítése, „elsorvasztása” két egyenértékű színhelyen lehetséges: az álláló küszöbén, de a kéményben is. A színhelyek alatt nyilván szimbólumokat kell látnunk és értenünk. Mindkettő kapcsolatban áll egy olyan hatalommal, amely lehetőségessé teszi az igazságtételt.

Érdekes az alábbi rítus, melynek segítségével a háziállatokat az új környezetükhöz szoktatják. Nézzünk előbb egy alsóháromszéki példát, majd egy VAJKAI Aurél által közölt szöveget: „Amikor a tyúkot megvették, háromszor a kürtő körül megforgatták, hogy ne menjen el.”¹⁵ „Az új állat (kutya, macska) alfelit a küszöbhez dörzsölik, nehogy elsökjön. – Új házba költözéskor a tyúkról tollat kell levágni és a küszöb fölött elégetni, akkor az állatok a küszöbhez szoknak.” (VAJKAI, 1940. 329) Látható a közös elem: az új háziállatok szoktatása. Ezek alapján bizonyítottan látom a küszöb–**kürtő** rokonságot. Lépjünk tovább.

Az **ajtó** mintegy magába foglalja a küszöböt, bár a hiedelmek, illetve a ház határának átlépési rítusai nem fordítanak rá akkora hangsúlyt, mint a küszöbre. Ám, ha mégis szó esik az ajtóról, akkor a küszöbvel azonos értelemben történik az. Látni fogjuk, hogy az itt példaként felhozott mondához nagyon közel álló, rokon mondákat találunk később más, a küszöbhez kapcsolódó hiedelmek elemzésekor. „Amikor a legelső kakast elvágják az idei csibéből, akkor annak három tollát felszúrják az ajtóba, hogy a boszorkány ne menjen be az ajtón, három tollát a farkából beszúrják az ajtóba. (Klézse)” (BOSNYÁK, 1980. 63) A már említett ajtóban megjelenő keresztény szentek jelenségét is jól magyarázhatjuk így: az ajtó, akár a küszöb, vagy más, a

mi világunkat mintegy függőlegesen metsző határ, a transzcendens megjelenési helye lehet. Ez pedig egyformán érvényes a néphit lényekre és a keresztény szentekre.

Összefoglalva a ház nyílásairól eddig mondottakat idézhetjük a Mitológiai Enciklopédiát: „A kereszt alakú ornamentikát, faragott díszet, kereszt-hímezést alkalmazták védőtalizmánként (vö. a széles körben regisztrált adatokkal arról, hogy a ház valamennyi nyílását (ablakait, ajtóit) kereszttekkel jelölik a falusi gyakorlatban, egészen addig, hogy ástáskor az emberek keresztet vetnek szájukra)”¹⁶ (TOKAREV, 1988. 141). Jól érezhető itt is, hogy igen közeli rokonságban vannak ezek a szimbólumok.

3. A mágikus senkiföldje

Indítsuk egy közismert tényből gondolatmenetünket: az európai államok közti keskeny határsávot *senkiföldjének* nevezik. Ez az a rész, melyet gyakran újratárcsáznak, hogy a szinte homok-finom földben az esetleges szökők lábnyomát láthassák. Ez valóban senkinek nem tulajdona, igazi senkiföldje, államközi terület.

Hasonló senkiföldje más határok esetében is létezik: szimbolikus síkon.

Arnold van GENNEP a *semleges terület* fogalmát használja (GENNEP, 1996. 27). Ezt a terminust nem tartom a legszerencsésebbnek, ugyanis ez a térrész éppen azért, mert nem tartozik a mi világunkhoz, egy másfajta térrészként jelenik meg: a transzcendencia tereként. Itt a más világ lényei kapnak helyet: ezek lehetnek jók vagy rosszak, illetve kötelezően a dichotómia valamelyik feléhez kapcsolódnak (vagy jók vagy rosszak). Így nem indokolt a „semleges” jelző: ez a térrész sem emberi, sem transzcendentális szempontból nem semleges.

Abban azonban egyetérthetünk van GENNEPPEL, hogy ezen az emberi szempontból senkiföldjének nevezett térrészen rendkívül sok átmeneti rítus zajlik le. VAN GENNEP három átmeneti rítustípust különböztet meg: „1. *elválasztási rítus – rite de separation* (például legénybúcsúztató, vőfélybúcsúztató). A szerző további terminológiaként bevezeti a prelimináris

rítus elnevezést is. 2. *eltávolító rítus – rite de marge* (például lakodalmas menet) – liminális rítus. 3. *beépítő rítus – rite d’agregation* [...] – más néven posztliminális rítus.” (FEJŐS, 1979. 410)¹⁷ PÓCS eddig is használt terminusaira átfordítva: az **A** térrésztől való elválasztás rítusai, a határon végzett rítusok, valamint a más világban végzett beavatási rítusok.

Ezek rendkívül fontosak lehetnek a lakodalmi szokásokban, mivel itt a lány végleg megváltoztatja intim otthonát (**A**). BALÁZS Lajos könyveiben használja is a fogalmakat (bár kissé más értelemben): *elválasztási rítusok*, *eltávolító rítusok*, *beépítő rítusok* (I. BALÁZS, 1994; BALÁZS, 1995a). A szerző nem foglalkozik kimerítően említett két munkájában a határon végzett rítusokkal, melyeket Van GENNEP is külön említ (*liminare*), és a lakodalmi szokásokban is elég gyakran előfordulnak. Példaként említsünk hármat: „A menyasszony, templomból jövet a küszöbre tett bögre vizet, poharat rúg fel vagy a kapuban tál vizet, hogy könnyebben szüljön. – Menyasszonyt vőlegénye áttemeli a küszöbön, hogy ott ne hagyja.” (VAJKAI, 1940, 329) „Mikor a fiatal asszonyt az új házhoz viszik, nem szabad megengedni, hogy a *taapra* (küszöb) lépjen, mert akkor ő lesz majd úr a házban.” (NÉMETHY, 1939. 64)

Egy későbbi tanulmányában (BALÁZS, 1995) már külön hangsúlyozza a küszöb és a lakodalmi szokások kapcsolatát, beismerve – BARTHA Elek szavaival szólva –, hogy „a magyar folklórkutatás mindig elnagyoltan kezelte a küszöbvel (...) kapcsolatos lakodalmi szokásokat” (BALÁZS, 1995. 119). A tanulmányból kiderül, hogy a küszöb, mint határsáv erőteljesen jelen van a lakodalmi szokások rendszerében, proxemikájában. Tehát nem tekinthető esetlegesen a lakodalmi szokások proxemikája. Ebben a tanulmányban maga is közöl több olyan szöveget, melyeket bátran a fent idézett szövegek mellé csatolhatunk (I. BALÁZS, 1995. 119). Szentdomokoson is úgy tartják, hogy a menyasszony nem léphet a küszöbre: „Az nem tisztesség. Aki rálép, nem jóféle. Átlépni a küszöböt engedelmességet jelent.” (BALÁZS, 1995. 119)

Még tisztázásra szorul a menyasszony **átemelésének** mozzanata. Ez a rítus rendkívül széles körben elterjedt: mai amerikai populáris filmekben is sztereotípiaként figyelhető meg. Az átemelés nem pusztán a tiltás egyik változata/végrehajtása. Az átemelésnek külön jelentése van. „Régi európai szokás szerint a gyermek születésekor az apa fát ültetett, s azt tartották, hogy ha a beteg gyermeket átemelik életfája két ága között, meggyógyul újjászületik.” (HOPPÁL et al., 1995. 61) VULCĂNESCU pedig a következőket írja: „A lakodalomban a küszöbön fogadták a fiatal házaspárt az apósok és keresztapák/vőfély. A vőlegény ölébe vette menyasszonyát és így lépték át a küszöböt, hogy a menyasszony a házhoz kötődjön, és hogy ne tudja visszafelé átlépni a küszöböt a férje nélkül” (1985. 450).

A menyasszony számára eddig más világként működő térrész (legény lakása) metamorfózisa kell lejátszódjon: **A** térrésszé kell alakuljon. Ugyanakkor ez az átlépése a küszöbnek végleges. Onnan visszatérés (válás) már nem létezik a hagyományos keresztény kultúrában. Egy olyan világot hagy maga mögött a nő, mely eddig számára **A** térrész volt, ám oda vissza nem térhet soha (úgy, mint **A** térrészbe). Ismerve a világok közti átjárás törvényszerűségeit (ugyanúgy kell mindig visszafelé is elvégezni a határátlépést, ahogyan az kifelé történt; vö. diadalív, ablakon kiadott gyerek, neregji kapu példái) és a menyasszony példájára alkalmazva: ha mégis vissza akar na térni a másik világba, akkor ezt csak ugyanúgy teheti, ahogy ebbe a világba jutott, vagyis a férjével együtt, a férje által, a férje ölében.

Sőt, továbbgöngyölítve a gondolatmenetet, a menyasszony visszafele irányuló cselekedete fatális is lehet: „No, még egyet mondok. Ott nálunk a szomszédba vót egy fiatal leán. Férjhez ment, s mikor mentek esküvőre, a kapu közül vissza kellett lépjen. S bizon a násznépnek nem tetszett, hogy hát e mét történt meg. Férjhez ment, az ura elment munkába, ő hon maradt, s mikor jött haza, halva kapta. Egy hétre, úgy hogy szombaton férjhez ment, szombaton el is temették.”¹⁸

Ezt a levezetést jogosabbnak érzem, mint BIEDERMANN feltételezését: „Sok kultúrában

saját védőszellem, a küszöb őrzője lakja [ti. a küszöböt], akit nem szabad megsérteni. A menyasszonyt első alkalommal átemelik új otthona küszöbén, nyilván azzal a szándékkal, hogy így vezessék félre az őrzőt, azt a benyomást keltsék, hogy mindig ott lakott.” (BIEDERMANN, 1996. 235) Az őrző démon ilyen egyszerűen nem csapható be!

Lépjünk tovább:

„A menyasszony jobb lábával lépi át a küszöböt és mondja: Istenem tedd szerencsésé s boldoggá lépésemet” (BALÁZS, 1985. 419). A mágikus senkiföldjén a végleges lépéshez kérelem is társul Istenhez. Ez azért történhet éppen itt, mert ez az a térrész, melyben a transzcendencia megnyilvánulhat: itt történetesen szent jellegéről van szó.

A házasság mellett az életút másik két jeles fordulópontja kapcsán is találkozunk a küszöbvel mint a mágikus senkiföldjével.

Nézzük BOSNYÁK Sándor gyűjtéséből a következő magyarfalui szöveget: „Mikor a hótat vitték ki, akkor tettek le egy darab vásznat a küszöbre, a kapunál, a templom kapujánál, a temetőnél, s a sírnál es, hogy annak azt mondták, hogy a másvilágon híd lesz az a vászon. Azt a vásznat odaadták egy férfinak, ha férfi vót, vagy nőnek, ha nő vót.” Példánk öt határformát sorol fel: mindegyik fölé szimbolikus hidat terítenek (egy darab vásznat). Ezek a hidak a halott sírba jutását szolgálhatják, azaz a ravatalozás helye és a sír közt húzódó határformák fölé (melyek egyben a transzcendencia helyei is) valamilyen szimbolikus hidat létesítenek. Ez a híd analógiásan majd a túlvilágon is hasznára lesz a halottnak a moldvaiak hite szerint.

Tehát a küszöböt, a kaput, a sírt szakadékként foghatjuk fel a mi világunk bejárható, sima felületén.

Egy másik példánk, mely szintén a **halál**-hoz kapcsolódik, VULCĂNESCU munkájából való. „Szintén a küszöbön álltak meg a koporsóval Olténiában, mikor a halottat vitték ki a házból. Akik a halottat vitték a vállukon, a küszöbön eljátszották, hogy hol vissza húzzák a koporsót a házba, hol meg ki az ereszbe, szimbolizálva ezzel a harcot, mely a két erő közt zajlik: az, amely

bent akarja tartani a halottat és amely ki akarja vinni. Végül azok, kik visszafele húzták, vesztének, és a halottat kiviszik az ereszbe; aztán feltették Szent Mihály lovára vagy a szekérbe, mely már várt az udvaron, és kivitték a temetőbe.” (VULČANESCU, 1985. 450)

A himbálás mozzanata a **keresztelés** kapcsán is megjelenik, ezúttal magyar vonatkozásban: „Sok helyen hazajövetelkor a küszöbön a koma átveszi (ti. a csecsemőt, kit a keresztelőlől hazahoznak) és háromszor ide s tova ringatja, hogy még az utolsó rossz is kimenjen belőle.” (WLISLOCKIné, 1893. 214)

Lényegében, amint ezt VULČANESCU is megjegyzi, a két erő harcáról van szó. De két világ harcáról is. A magyar példában is ezt kell látnunk a népi magyarázattal ellentétben: a frissen megkeresztelt gyereket, kit kereszteléséig pogányként tartanak számon, a kinti **(B)** erők még vissza akarnak tartani, de végül a bent térrész **(A)** erői győznek, és a gyerek bekerül a házba. A temetés esetében ennek a tökéletes tükörképét kapjuk, azaz ugyanazt csak fordított irányban.

A küszöb mágikus senkiföldje-jellegének köszönhetően – mint már mondtam – jelen van a transzcendencia. Ezért válhatott a **jóslás** terévé, valamint olyan veszélyeztetett térrésszé, ahol a más világ/túlvilág erői (pl. isten nyila) megnyilvánulhatnak; valamint a **rontásnak** is ki van téve itt az egyén. „Szilveszter estén ülj a küszöbre arccal befelé, papucsodat rúgd hátra, ha a papucs orra befelé néz, kérő jön az új esztendőben a házba, ha kifelé halál.” (VAJKAI, 1940. 329); „Villámláskor nem tanácsos a *tóapon* (talp, küszöb) állni, mert a villám oda csap.” (GÖNCZI, 1902. 69); „Hát többször, mikor harangoznak is este imádságra, ott ülünk a küszöbön, na, mondok hajjátok-e, a régi öregek mondták ám, hogy meg-rontik ilyenkor.” (ZENTAI, 1983. 86).

Itt a térbeli mágikus pont érintkezik az időbeli mágikus ponttal, mely hasonló jellegű jelenségeket látszik életre hívni, akár az általunk tárgyalt térbeli szakadást jelentő pontok. Ezzel azonban bővebben nem foglalkozhatom itt.

Megjelenik a küszöb, mint a transzcendenst előhívó, megmutatkozását megengedő hely

az archaikus népi imádságokban is. Ezt a műfajt már említettük az ablak, illetve ajtó kapcsán. Mint sok más archaikus imamotívum esetén, most is csak találgathatjuk a motívum eredetét, jelentését, funkcióját. Általában a minket érdeklő térrész az ima elmondásának imába foglalt helyeként jelenik meg. Leggyakoribb a „kimenék ajtóm eleibe” formula, melynek értelmezése még várat magára. A küszöb így jelenik meg: „Lépj keresztül küszöbödön, / Ereszd le aranyszínű hajadat, / Tekints föl a csinai nagy hegyre, / Ott látod isteni fiadat, fényes Jézus Krisztusodat” (ERDÉLYI, 1976. 289). Az idézetet ERDÉLYI Zsuzsanna így értelmezi: „Mágikus értékű jegy [ti. a küszöb]. Keleti–nyugati hiedelemrendszerekben egyaránt fontos szerepe van. Jelzett sor utal a küszöb ősi hit szerinti tabu mivoltára, ebből eredő küszöbtilalomra. Jelesül: nem szabad a küszöbre lépni, mert az alatta tanyázó védő házi–családi szellemeket megsérthetik” (1976. 290). A szerző művében még előfordul a küszöb a 41. sz. imában is: „Ki ez a ház? / Szent Vendel háza / Kű küszöbje / Vas ajtaja.” (I.m. 214) ERDÉLYI szerint a kő egyházjelkép, a küszöb pedig ebben a környezetben a keresztény kő – egyház – állandóság jelképkörbe illeszkedik.

Azonban ugyanebben az imagyűjteményben találkozunk az előző fordítottjával is: a küszöböt nem kell átlépni, hanem rá kell állni: „En agyambul fel keltem / aldót vízben meg Mosdottam / aldót kendővel megkendőztem / en hazambul ki leptem / küszöbömre fel allottam / magos menybe fel tekintetem / magos menynek ajtajat nyitva lattam” (I.m. 391). És ez a régebbi változat: a 17. sz. végén, 18. sz. elején feljegyzett szöveg. A mi századunkban gyűjtött szövegek ismerik az „en hazambul ki leptem” motívumot (az egyik leggyakrabban előforduló az ERDÉLYI gyűjteményében is; esetleg így: „kimenék ajtóm eleibe” és más variánsok), azonban az utóbb idézett régebbi szövegünkéből a következő sort: „küszöbömre fel allottam” már nem. Így megkockáztatom azt a hipotézist, hogy ez a sor valamiért kikopott, fokozatosan elmaradt. Elképzelhető, hogy az imádságot valóban a küszöbön végezték, mivel az imák gyakran utalnak a

transzcendencia megjelenésére: az ajtó előtt¹⁹, a küszöbön. Tehát a határon, a mágikus senkiföldjén végzett ima (a felfelé tekintés) megengedi a szent megnyilatkozását, esetleg a látomást²⁰: „magos menynek ajtaját nyitva lattam / ottan lattam egy aran sikket²¹ / aban üldöget boldogságos Szűz Maria” (i.h.).

Hipotézisem lényege tehát az, hogy az ajtó eleje, a ház eleje, azok a helyek, melyeket az imák megjelölnek, mint a transzcendens megjelenésének helyei, illetve az imádkozás végzésének helyei, ahhoz a sávhoz tartoznak, annak meghosszabbításai, melynek szimbóluma a küszöb, lényege pedig a határ volta: se kint, se bent.

Ezen a ponton könnyen belátható, hogy itt nem csak a transzcendencia jelenségei, hanem a transzcendencia lényei is előfordulhatnak.

4. A démon lakhelye. A szerencse

a) Negatív irányban

„A kánaáni kultikus életben az ártó démonok tanyájának tekintették, ezért tőlük való félelmükben nem léptek rá a küszöbre. (1Sám5, 5; Szof 1,9)” (HAAG, 1989) A Bibliában már írtak tehát a küszöbön lakó **ártó démonokról**. Ezeknek a démonoknak elűzésére szolgálhattak az áldozatok is (némely esetben emberáldozat). Sok esetben már eleve lehetetlen volt az építés az áldozat nélküli (vö. pl. Kőműves Kelemenné baladájával).

Több kutató az emberáldozat maradványait véli felfedezni a különböző áldozatjellegű rítusokban. „Szokásban van náluk (ti. a regátiaknál), hogy – a régebbi emberáldozat helyett újabban – fekete kakast, tyúkot vagy tojást tesznek a küszöb alá, mert az új épület szelleme áldozatot követel. Leggyakoribb azonban, hogy egy elhaladó ember árnyékát veszik fel pappírra vagy lécre s azt falazzák be. A regátbeliek vásáraiton árnyékot is árulnak. Alapgondolata, hogy az egyénnek egy részét képezi az árnyéka s ha azt befalazzák, az illető személy is el fog pusztulni. – Boszorkánypörökben gyakori a vád, hogy *embereket mért*, vagyis felvette az árnyékát.” (HOLLÓ, 1935. 38)

KESZEG Vilmos közli az alábbi adatokat: „Ha istállót csináltak, abba is tettek vért²². (...) Általában leölt szárnyast építenek be ma is a ház alapjába, vagy csupán vérét csurgatják be az alapba.” (KESZEG, 1997. 34) Az ártó démon így engesztelhető ki.

b) Pozitív irányban

Meglepő adatnak tűnt, de a rendszerbe könnyen beleépülő tény, hogy a küszöb alatt az **ősök szelleme** tanyázhat. RÓHEIM írja, hogy különböző kultúrákban temettek is a küszöb alá²³ (l. RÓHEIM, 1990. 165). Az ókori Egyiptomban is ismert volt ez a képzet. Kincskereséssel kapcsolatos jegyzőkönyvekből került elő az adat: „A falutól nyugatra egy nagy mecset küszöbe alatt kell látni. Egy hercegnő sírja fog előbukkanni. Fel kell emelni a holttestet, s feje alól ládika kerül elő három gyűrűvel” (KÁKO-SY, 1974. 84).

Ezen a ponton kiegészítésre szorul PÓCS Éva felfogása: „Ez a »másvilág« (ti. a küszöb tere) nem a »túlvilág«, a halottak végleges tartózkodási helye – írja PÓCS –, de különböző természetfölötti – démonikus lények tartózkodnak, jelennek meg itt, és itt bolyonganak, egy végleges túlvilágra kerülésük előtti átmeneti időben a halottak is, mint visszajárók, vezeklők, az emberrel még személyes kapcsolatot tartó lények.” (1983. 187)

Ugyanakkor (talán) hozzászólhatunk a kapuba temetés kérdéséhez is. A kapu–küszöb már bemutatott rokonság alapján RÓHEIM adatai megerősítik a „léleklakóhely” hipotézist.²⁴ Ha itt az ősök szelleme lakhat, akkor ez nem lehet a lélek számára pusztán átmeneti hely, és nem feleltethető meg a keresztény mitológia „tornác” fogalmának, de még csak nem is operálhatunk a kereszténység ide vonatkozó fogalomrendszerével (vö. PÓCS túlvilág fogalmával), ti. az egy más jellegű rendszert alkot. Tehát valóban „nem a túlvilág”, de *lehet* a „halottak végleges tartózkodási helye” (PÓCS, uo.).

A küszöb érintésének tilalma is kétoldalú: egyrészt a gonosz démontól való félelem, másrészt az ősök szelleme előtti tisztelgés helye lehet.

Ugyancsak pozitív őrzőnek nevezhetjük a házikigyót is: olyanak, ki a küszöb alatt lakik, és nem szabad bántani. Bántásával az egyébként neki tulajdonított szerencse elszáll, sőt az ellenkezőjébe (szerencsétlenségbe) csap át.²⁵

Általában a pozitív szellemeknek köszönhetően nyerte el a küszöb talán leggyakoribb jellemzőjét: **szerencsehordozó** jellegét. „Küszöbre patkót, pénzt szegenek vagy küszöb alá ássák, hogy szerencse, illetve pénz jöjjön a házhoz.” (VAJKAI, 1940. 329)²⁶; „Szerencseparkót tettek a küszöb alá vagy a cseber fölére.”²⁷; „A küszöb nehéz átlépés vagy nagy hágó. A ház küszöbe alá a gyermek hajcskáját beásták, hogy, ugye, legyen szerencséje az életben.”²⁸; „Talált lópatkó szerencse, s azt a kapu vagy ajtóküszöbre szokás szegelni.” (KOVÁCS, 1927. 124); „Békát ástak a küszöb alá, mert meg vót a szerencse. Békák vót a babonásoknak az istállóba, de oda nemigen matatott más, csak a tulajdonos. Ha békát tartottak, akkor szerencséjük vót a marhákhöz. A küszöb alá a belit ásták a döglött állatnak, hogy legyen szerencse.”²⁹; „A küszöb nagy hágó, mert mikor az ember kimegy, nem tudja, mire megy ki, ér-e még haza, vagy nem is ér haza. A küszöb alá patkót, kötelet bogozva, geregucsálva tettek, hogy legyen szerencse.”³⁰

Tehát láthattuk, hogy szerencsehozó cselekedetek egész sorát találjuk a küszöbhez kapcsoltnak.

Már a következő fejezethez vezet el az utolsóként idézett szövegünk: „patkót, kötelet bogozva, geregucsálva tettek” a küszöb alá. Itt szerencsehozó cselekedetként jelenik meg. Más szövegekben a rontás módja lehet. (A bog, a megkötés szimbóluma által megköthető a szerencse is, de használható a mágikus bogozás rontásra is).

5. A küszöb ambivalenciája

Már többször is érintettük az ambivalencia kérdését: határozottan érezhető, hogy jellemzője a kapcsolódó hiedelemcselekedeteknek.

Szó esett az eddigieken is a küszöb **érinthezőségről**, illetve **érinthezőtlenségről**. Bizonyos esetekben kötelező érinteni, más esetekben meg éppen tilos. Kötelező érintésre példa

lehet a halott házból való kivitele: erre számtalan példát citál RÓHEIM (1990. 163–164), mi nem ismételjük meg mindet, pusztán a bukovinai példát vesszük át. „Bukovinában, mikor a holttestet a házból kiviszik, megérintenek minden küszöböt, amelyen átmennek, hogy a halott elbűcsúzhasson hozzátartozóitól.” „A ház és részei szintén egy komplexumot alkotnak, legfontosabb része a küszöb. Ennek rengeteg babonája van. A küszöböt védeni kell, mert ezen keresztül jön be a házba minden jó és rossz. (...) A küszöböt nem szabad érinteni, mert a szerencsét őrzi, szent dolog, s a tilalom megszegéséért súlyos büntetés jár.” (HOLLÓ, 1935. 38) Ezzel szemben azonban a küszöb lehet érinthező is. „Zámtalan hagyományban a templom, oltár, mauzóleum küszöbét nem érinthetik meg, érinthezőtlenek. Vigyázni kell, hogy nagy léppéssel átlépjék anélkül, hogy lábuk a küszöböt megérintené. Előtte le kell borulni, imádkozni és megcsókolni. Középázsia és Szibéria kultúrájában a szokás kiterjedt a ház vagy a sátor küszöbére is. Megtaláljuk a szokást Haitiban is” (CHEVALIER, GHEERBRANT, 1995. 125).

Az első esetben (HOLLÓ, 1935) a küszöb „a szerencsét őrzi”, tehát egy tulajdonságának köszönheti érinthezőtlenségét. Egy mélyebbre nyúló magyarázatot látok a második példánkban. A templom küszöbéről a ház küszöbére is kiterjedt érinthezőtlenség oka: az ősök szellemének, és ez által lakóhelyüknek is (küszöb), nyugalomban kell maradniuk. (Vö. az európaiak „nyugodjon békében” jelenségével, illetve azzal a ténnyel, hogy ha nem rituálisan történik a sír felbontása, mint például a románoknál a csontok összeszedésének a rítusa, akkor az a sír meggyalázásának, az ősök nyugalomát megzavaró cselekedetnek bizonyul, és úgy földi, mind túlvilági erők részéről szankcióban részesül).

Az érinthezőtlenséget bizonyítja az az általánosan elterjedt tiltás, mely szerint nem szabad a temetőben a sírokra lépni, köztük kell járni.

Az ambivalencia kérdéséhez tartozik a már említett **jó**, illetve **gonosz démon/szellem** jelenléte ebben a térrészben.

Ugyancsak érintettük már egy másik jelenséget is: sok esetben pénzt tesznek a küszöb-

re, küszöb alá. Ez is lehet kétirányú cselekedet: a már idézett szövegben (VAJKAI, 1940. 329) a pénzt a szerencse, gazdagság előidézésére teszik. Ekkor az analógián alapuló mágia érvényesül. Hasonló jelenséggel állunk szemben a következő esetben is: „A jegyesek a küszöb alá pénzt ásnak, hogy a szerencse, vagyon megmaradjon.” (HOLLÓ, 1935. 38) Ezzel szemben lehet rontási praktika mozzanata is: „Ha a tehen megellett, az irigy szomszéd krajcárt lop a küszöb alá, hogy a tehenét megrontsa.” (HOLLÓ, 1935. 38) Mind a szerencse előidézése, mind a rontás lehetősége ennek a térrésznek abból a tulajdonságából adódik, hogy a mágikus senkiföldje jelleget viseli magán, és ezáltal a transzcendencia megnyilvánulási helye. Hogy ennek a transzcendens erőnek éppen ártó vagy emberbarát formája jelenik meg, azt a kulturális kontextus szabályozza.

A fenti példára alkalmazva: a háziak arra használják ki ezt a tulajdonságot, hogy szerencsét, pénzt varázsoljanak, míg az „irigy szomszéd” a tehen megrontása céljából ugyanannak a térrésznek, ugyanazon tulajdonságának egy másik arcát használja ki.

Az eddigiekben felsorjázott rontási, illetve rontás–elhárítási praktikákat kiegészítve, említsünk meg még néhányat.

6. Rontás, megcsináltatás (a küszöbön)

„Aprójszágot nem nevelnek ott: ahol a küszöb alá fazékban döglött csirkét, békát és záptojást ásnak el.” (KISS, 1925. 156) A küszöb malfikus cselekedetek színhelyeként jelenik meg itt: a fazék (edény) tartalma³¹ ez esetben döglött csirke, azaz a megrontandó élő csirke halott változata; a béka, az ártó démon³²; valamint a záptojás, mely a tojásnak, mint az életet magába záró formátumnak a negatív mása: tulajdonképpen a halott tojás, melyből már nem serkenhet élet.

Nézzünk két közleményt, melyben a haj szimbolikájával operálva a megrontás, illetve megcsináltatás cselekedetét hájtják végre. „A küszöb alá csomó haját kell sározni, aki átlépi, annak lába teli lesz sebbel. – Amelyik legényt meg akarod szerzeni, annak hajából áss a küszöb alá.” (VAJKAI, 1940. 329) A haj a *pars pro toto* elve

alapján válhatott a rontás eszközzé (és egyben tárgyává is, hisz mint az emberi test része képviseli az egészet).

Nem mellékes, hogy a haját *csomó* formájában és *sározni* kell. És találkozunk itt is a már említett *átlépés* mozzanattal. A második megcsináltatást elmondó szövegben a haj a *pars pro toto* elve alapján képviseli a legény személyét. Ugyanúgy, ahogy a kémény kapcsán már említett lábnyom is, de a következő szövegben található borjúszőr elem is: „Kis gida vagy borjú után nem sír az anyja, ha a kis állat szőriből a küszöb alá ásnak” (VAJKAI, 1940. 329). Egy másik esetben is hasonló elemekből épül fel a rontás: „Gatyamadzagból három darabot, szennyes gatyafeneket, hajból 3 nyisszantást rongyba varrni és a küszöb alá sározni” (VAJKAI, 1940. 329). A sár, de a szennyes gatyafenek is a tisztálanság szimbólumai.

Ám ilyen rontások ellen lehet és kell is védekezni.

7. Védekezés rontás ellen, gyógyítás (a küszöbön)

Az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár közül egy 1584-ből származó szöveget. „Sophia ZEOCH Iakabne vallia Zolgalo leany valek... Latam ezt ZABO Catotol, hogy az Zoba Ajto elot kewzob keowet fel vewe es Sowal s haműwal hinte megh az helyet e HIRSER Martonnewal haromzor leptete Altal (Kv; TJK IV/1. 216)” (SZABÓ T., 1995. 714). A *hamu* szórásában közös jegyet vélek felfedezni a lüderc azonosításának módjában használatos praktikában. „... Osztán egyszer csak mindenesetre arra a megoldásra jutottunk, hogy valaki azt mondta, hogy szitált hammat kell hinteni az ajtó elé, met mind a lüdnak, olyan nyoma van. S valamelyik osztán szitált hammat hintett, s mutogatták másnap, hogy ne, lüdnym, lüdnym. Az öregasszonyt kértették: Az este itt vót-e Gyurka bátyom? Itt. Jött oda BAKSA Gyurka, mind egy kötőrúd ereszkedett le. Ezt tudom mondani. De ezt nem hallomásból. Ezt én személyesen láttam. (...) Ez a lüdercjárás itt szent és sérthetetlen vót itt abban az üdőben.”³³

Lényegében az **azonosítás** a küszöbön történik. Bár az emberi térrészben BAKSA Gyurkává változva jár a lüderc, az emberi szempontból senkiföldjének tekinthető különleges jellegű térrészben, a küszöbön nem tudja leleplezni valódi énjét, lidérc mivoltát. Ez a transzcendencia tere, melyen a transzcendens lény át kell haladjon, ha be akar jutni a házba, és mivel itt ő „otthon van”, ezért leleplezhető.

A **só**, mely szintén megjelenik a szövegben, az erő szimbóluma, és általában eufemizáló jellege van. A méheket Gyimesben sóval szelídítik meg (I. ALBERT, 1995. 90). Ugyancsak gyimesi hiedelemmonda szerint a rontás elhárításában is szerepet játszik éppen a küszöbvel kapcsolatban: „Ki kell fújni a küszöböt. Fokhagymát, sót, hótszenet, s a tejiből három cseppet oda bele kell önteni, s azt bedugni s akkor nem tudják elvinni a tejit.” (ALBERT, 1995. 52) BIEDERMANN lexikonában is találhatunk egy ide vonatkozó adatot, mely szerint Japánban is sót szórnak a küszöbre. (1996. 235).

Tehát a só is és a hamu is esszenciaként fogható fel: a tisztaság, erő képzetköreihez tartoznak. Mivel nem ismerjük az idézett 1584-es szöveg kontextusát, nem állapítható meg, hogy valóban valamiféle gonoszazonosító, gonoszűző, esetleg eufemizáló rítusról van-e szó.

Más lehetséges esetek rontás elhárítására a küszöb különleges médiumának kihasználásával: „Az istálló küszöbe alá *fokhagymát* ásnak, hogy a tehenet meg ne igizhessék.” (HOLLÓ, 1935. 38); „Bunfalván ugyancsak rontás ellen az istálló küszöbe alá három czikk *fokhagymát* ásnak, a fonott *fokhagymaszárat* pedig a jászol fölé a gerendára akasztják.” (ISTVÁNYFY, 1911. 295) Látható, hogy a közös elem a küszöb mellett a **fokhagyma** megjelenése: esszenciajellege miatt erős démonelhárító szer. Senkiföldjén megjelenve nyilvánvalóan az ott tanyázó gonosz démon orra alá szánták³⁴.

Szintén rontáselhárító szerepe van a következő esetben is a küszöbnek: „Hogy a tehenet meg ne rontsák, legelső ellése után a tehén poklát háromszor keresztül kell venni a szarva körül és a küszöb előtt elásni, soha sem lehet megron-

tani a tehenet (Csaroda, Tiszaszalka)” (DOMANOVSKY, 1936. 115).

Külön kiemelésre érdemesnek tartom a **fémesszközök** megjelenését a küszöbön.

A már idézett szeghalmi adatban (SZÜCS, 1936. 151) a boszorkány ellen úgy védekeztek, hogy „vertek *kést*, *villát* az ajtószemöldökhöz”, körülkötötték a kemencét **lánc**cal. Úgyszintén idéztünk már egy másik szilvási adatot: „Mikor a borjas tehenet ellés után először kihajtják a legelőre, az istálló küszöbén fokhagymaszárat vagy a kerékkötő *lánc*zot fektetnek végig, hogy a jószág azon menjen által, akkor senki se fogja megrontani (Szilvás)” (ISTVÁNYFY, 1911. 295). Itt is megjelenik a lánc védekezési praktikában. A gyimesiek szintén láncot tesznek a kapu közé az első kihajtáskor. „Ojan erőss legyel ősszel, mind ez a *lánc*” (ALBERT, 1995. 92).

Egy másik fémesszköz a **fokos, balta** szintén „hatálytalanítja a gonosz szándékot”: „A kottyozásnak úgy látszik, hogy ez időben is csak halvány emléke élt, mert az öreg emberek is csak hallomásból tudnak róla. Így ezidőben is már csak inkább hiedelmek kapcsolódnak e naphoz és a Luca naptól Karácsonyig tartó *tizenkét napokhoz*. Pl. e napon (Luca) nem szoktak egymáshoz menni, jó szándékkal nem is ment senki. A rossz szándékú asszony elment a kiszemelt házhoz, farát a kemencének fordította, s hátul összeszorította a markát, ezzel tudta megakadályozni a háziak tyúkjainak tojását. A háziak persze már eleve védekeztek, s a küszöbre tették a *fokost*, hogy ezen kelljen keresztül lépni a bemenőnek, ez hatálytalanítja a gonosz szándékot. Az ól ajtaját fokhagymával dörzsölték meg, esetleg X-et rajzoltak vele. (Szaporca)” (ZENTAI, 1983. 167)

Gyógyításban pedig így jelenik meg: „Sülyt (az arcon lévő mérges daganatot) úgy gyógyítanak, hogy a daganat mellett *baltával* el-suhintanak és a baltát a küszöbbe vágják.”

(VAJKAI, 1940. 329); „Ha a gyermek beteg, feresztő vizében a ház négy szögletéből szedett meszet tesznek, vagy 9 holt szenet rongyba tekerve a küszöbre tesznek, fejszével összetörlik és a ronggyal együtt vízbe teszik, melyből a gyermeknek inni adnak” (WLISLOCKIné, 1893. 220).

Ezekben a példákban a fémesszközök mint az égi eredetű fém képviselői elhárító erőt rejtenek magukban. Ez társulhat hegyes, szűrő vagy vágó tulajdonságukkal, mely erősíti elhárító jellegüket. „A háznak küszöbe alá kukorica furdáló és bugylibicska volt beásva, hogy megőrizze a házat a rossztól” (ZENTAI, 1983. 159.)

Egy másik hasonló elem, mely gyakran jelenik meg a küszöbön, és akár a fémesszközök, ő is az erőt képviselve gonoszelhárító szereppel bír: a **piros szín**. „Hát igen... szegeznek oda ne az ajtó sarkához, a küszöbre ide belől ekkoracska [mutatja, hogy arasznyi] *piros rongyot*. Így keresztesen teszik, s akkor nem éri semmi baj sem a gyermeket, mikor a gyermek es születik, sem az estállóban nem történik semmi.”³⁵ „A küszöböt átlépni az egy nagy dolog, vagy férjhez mész, vagy megházasodsz. Mikor a fiatalasszony szült, a küszöb alá ástak egy *piros pántlikát*, hogy a gyerek ne kapjon ótvart. Menstruációs nő nem mehetett be a kisgyerekhez, mert seb lett az arcára. Egy gumit, pántlikát tettek a küszöb alá, hogy ne vigyék el az asszony tejét.”³⁶ „Ha a küszöb belső oldalához piros rongyot szegeznek, akkor az asszony tejét nem viszik el.” (GYÖRFFY, 1916. 84)

A **gyöngy** (mint a gonoszt abszorbáló) szimbolikájához kapcsolható a következő rontás-elhárító praktika: „Amikor születik a gyermek, az asszonnak a... me régebb gyöngyöt viseltek. Má asszon nem vót, akinek gyöngy nem vót a nyakán. S abból, a gyöngynek vót ojal szallagja, felköttek avval, s akkor kivágtak egy darabot, s a küszöbön belől odaszegeztek, hogy ne vigyék el a tejt s az álmát.” (ALBERT, 1995. 43)³⁷

Az eddigi példákban megfigyelhettük, hogy a veszély minden esetben a **B** térrészből, kintről jön, és az **A** térrészben levő embert, állatot kell védeni ellene. A **rontás** csak úgy lehetséges, ha azt valamilyen formában sikerül átvinni a mágikus senkiföldjén. Ez pedig „nagy hágó” a gonosznak is, ezért ezen a vonalon állítják fel az akadályt, melybe a kintí, ártó démonikus erő beleakad.

Mint láttuk már a balta kapcsán, gyógyítási praktikákban is szerepel a küszöb, mely mágikus mivoltától fogva erősítheti a praktika

sikerét. „Küszöbön a ködös borjút keresztülvitették, és attól elmúlt.”³⁸

A gyógyításban elfoglat helyét említi OLÁH Andor is munkájában, sajnos csak egy felsorolásban: „A ráleheléssel történő gyógyítástól a szélnak való átadásig a közvetlenül – szembe tünően és a közvetetten – rejtetten szél általi gyógyítás széles skálájára bukkanhatunk, és a széljárta helyek (kemence, szabad kémény, ajtó [küszöb], háztető, keresztút, dombtető, bokor, fa, erdő) ugyancsak nagy szerepet játszanak a gyógyításban” (OLÁH, 1986. 68). Nyilván a szél, amely a lélek megjelenési formája, illetve lakóhelye egyszerre van jelen a határ motívummal. Ezek nem zárják ki egymást, sőt erősítik a gyógyító erőt.

8. A küszöb, mint a vulva szimbóluma

Először nézzük magát az elméletet, és aztán a magyarázatot, hogy ez miért csak a dolgozat végén jelenik meg.

RÓHEIM Géza hipotéziséről van szó. Hasonló jelentéstulajdonítással még csak a Jelképtárban találkoztam: „az átmenet helyeként a vulva, illetve a száj, torok jelképe is, a nemzés, a születés, ill. a halál pillanatában.” (HOPPÁL et al. 1995. 107) RÓHEIMnél a levezetés kissé eltér ettől. Először „A házi kígyó” c. alfejezetben találkoztam az értelmezéssel: „A család fenntartója maga az ősi kígyó, a római genius. »Genius a gignere«; a szó a nemzés fogalmából ered és a kígyó a férfi nemzőszerve, amely »a küszöb alatt« (a vaginában) a faj fennmaradását biztosítja.” (RÓHEIM, 1990. 90) Hátrább a „*Lélek búcsúja*” c. alfejezetben bővebben is szól a kérdésről (RÓHEIM, 1990. 163–166).

A lényege, hogy abban a széles körben elterjedt szokásban, mely szerint a halottat a küszöbhez érintik, mikor viszik ki a házból, a születés fordított cselekedetét látja: a küszöböt mint egy szimbolikus vaginát értelmezi, melyhez a test hozzá kell érjen eltávozáskor is, úgy ahogyan azt akkor tette, mikor e világra jött. „Azt hiszem, *végelegesen igazoltam (kiemelés tőlem)*, hogy a születésre vonatkozó mitikus képzetben csak a valódi folyamat reduplikációit kell lát-

nunk, és ha ezt az elvet itt is alkalmazzuk, érthetővé válik, hogy, valamint a testtől elszakadó lélek, az anyától elszakadó gyermek, a házból kijövő test is érinti a küszöböt, egy szimbolikus vaginát” (i.m. 165). Majd megerősíti kijelentését: „A göcsejiek szerint a halottat a ravatalos ágyból fejfelé előre kell kivinni, hogy úgy kerüljön a koporsóba, mint születéskor a világba” (uo.).

Azt hiszem, ha valami véglegesen igazolt, akkor az már eleve rossz. Nem engedi meg, hogy mint episztémét továbbgondolhassuk. Így megkísérlem a továbbiakban – egyáltalán nem véglegesen – mégis kimutatni, hogy RÓHEIM tétele nem véglegesen igazolt.

Induljunk fordított sorrendben: kezdjük azzal, amivel RÓHEIM befejezte tételének bizonyítását. A határ egyik már említett jellegzetesége, hogy rajta valóban ugyanúgy kell visszajönni is, mint ahogy távoztunk rajta keresztül. Ezért a göcseji példa valóban erősíti a „vulvaelméletet”.

Ám saját megfigyeléseim szerint Háromszéken általánosan elterjedt a bemutatott göcseji példa fordítottja³⁹.

BALÁZS Lajos ugyancsak a lábbal történő halottkivitelről számol be csíkszentdomokosi halotti szokásban: „Milyen irányban helyezik a koporsót a szertartás előtt? Miért így? »Lábbal az ajtó felé, a kijárat felé... Mindegy, hogy milyen a háznak a fekvése. Mikor kiteszik az udvarra akkor is lábbal a kapu felé. (...) Így szokták.« ; »Bent a házba lábbal örökké az ajtó felé teszik a halottat. Az udvaron pedig csak így. Ahogy menyen ki lábbal a lába örökké eléfelé van. A kapu felé indulatba«; »Mikor harangoznak elsőt a gyűlőre akkor rakják ki a ravatalt. A lábával viszik előre örökké: a házból ki s az udvarból ki, s úgy es teszik le: a kapu felé.«” (BALÁZS, 1995a. 128–129)

Tövisháton úgyszintén lábbal van a halott elhelyezve a kapu felé. (L. VIRÁG, 1994. 62.) Moldvában is „lábbal viszik ki a halottat. (Pokolpatak)” (BOSNYÁK, 1980. 223). Tehát találhatunk más adatokat, melyek a fordítottját állítják RÓHEIM göcseji példájának. Ezekben az esetekben, ha valóban általánosan ismertén vul-

va-szimbólum lenne, akkor érvényesülne a törvény, hogy a határon úgy kell visszalépni, ahogyan először átléptük azt. Példánkban ez nem következik be. Inkább egy másik hiedelem hatására cselekszenek így: félnek, hogy a halott lelke hazajárhat, ezért úgy viszik ki a házból, hogy kifelé nézzen. (A visszafelé nézés, visszapillantás motívumát vö. a lakodalom kapcsán már említett csíki példával.)

A másik érve a **házikigyó**val mint a férfi nemi szerv szimbólumával való összekapcsolása. Ez esetben sem teljesen egyértelmű dologról van szó, ugyanis a házikigyó nem kötelezően a küszöb alatt tartózkodik. Tartózkodhat a falban is, ezt pedig elég nehezen értelmezhetjük vaginaként. Azonban a fal is és a küszöb is olyan mágiikus senkiföldje, melyben a démon tartózkodhatik. A népi kultúrában azért nem kapott akkora hangsúlyt, mint a küszöb, mert ezen *nem járhatunk át*.

Egy harmadik tényezőt is meg kell említenünk. RÓHEIM értelmezése szerint „a halottat sok helyen azért temették a küszöb alá, hogy biztosítsák újjászületésüket.” (RÓHEIM 1990. 165) Már többször kifejtettük, hogy a küszöb olyan térrész, ahol a földiektől különböző lények lakhatnak, tartózkodhatnak átmenetileg, valamint jelenhetnek meg transzcendens jelenségek. Ez esetben is ebben a jellegében látom a magyarázatot: az ősök szelleme ott lakhatnak. És ha megvolt rá a lehetőség, akkor ezt valószínűleg ki is használták, mivel ez lehetett a legközelebbi hely a házhoz, az utódokhoz, akiket ezek a szellemek, általánosan elterjedt képzet szerint, figyeltek⁴⁰ és néha irányítottak is.

A koporsó küszöbhez érintése pedig az addig még a testben, test körül bolyongó lélek igazi otthonába, a transzcendens térbe való jutását szolgálja.

RÓHEIM elméletét erősítheti az, hogy a rokonszimbólumnak, a kapunak nagyon gyakran előfordulhat szexuális jelentése is. Pl. „Nyisd ki rózsám kapudat. / Hadd kerüljem váradat”⁴¹. Itt a kerülés egyértelműen birtokbavétel, a vár pedig a női nemi szervet jelenti BERNÁTH Béla értelmezésében is (BERNÁTH, 1981. 25), mellyel

magam is egyetértek. Azonban ez az értelem nem terjed ki a küszöbre is, legalábbis én nem találtam elfogadhatóan általános adatot rá. (RÓ-HEIM adatait nem tekintem általánosan elfogadhatóaknak a fenti okok miatt)

9. „A halál küszöbén.”

– Nyelvünk a küszöbről

Dolgozatunk befejezésének *küszöbén* állunk. Nem maradt más hátra, mint eddigi hipotéziseinket nyelvi példákkal is megerősíteni. Nyelvünkben is sok esetben *'határ'* értelemben fordul elő a küszöb. Ha valaki „a halál küszöbén áll”, akkor valószínűleg hamarosan be is lép a halál tartományába, átlépi az élet és halál közt húzóató határt (a küszöböt). O. NAGY Gábor szerint a *küszöbön áll* szintagma jelentése: „közelesen bekövetkezik” (O. NAGY, 1966. 412–413).

BIEDERMANN is felhívja a figyelmet a nyelvi jelenségre: „Közmondásban, kifejezésekben gyakran felbukkan a küszöb szimbolikus értelmezése („Átlépni a küszöböt”, „küszöbön áll”, „a küszöbről is alig köszöntötte” stb)” (1996. 235). A küszöb szimbolikájának a felsorolt nyelvi példákból való megjelenési okát részben a küszöb őrzőjébe vetett hitben, részben „ősi átlépési rítusokban” kell keresnünk a szerző szerint. Ezek valóban a dolgozatunk eddigi részeiben taglalt jelenségeket őrzik nagyon szívósan, sok esetben túlélük magát a rítust, de még a tudatos szimbolikus jelentéstudajdonítást is.

Sőt a precíz tudományokban is jelentkezhetnek *'határ'* értelemben. Így a **fizikában** beszélnek küszöbfrekvenciáról, a **biológiában** pedig különböző környezeti hatások küszöbértékéről (pl. csak két bizonyos küszöbérték közt mozgó rezgést érzékelünk hangként).

Átfogó kognitív nyelvészeti megközelítést SZILÁGYI N. Sándor ad (SZILÁGYI N., 1996. 33–36). Szerinte a határ egy „lehetetlen” hely, mely nincs se kint, se bent, így az ilyen nyelvi helyeket paradox helyeknek nevezhetjük. Tetten érhetjük a jelenség nyelvi nyomait néhány *át* igeekötös ige esetében (pl. *átalakul, átváltozik*). Jellemzője a paradox helyeknek, hogy jórészt megnevezhetetlenek, nyelv mögöttiek, így titok-

zatosak és költőiek is ugyanakkor. Léteznek irodalmi, zenei, sőt tudományos művek, melyek metaforaként emelik címükbe a *küszöb* szót. Így nyelviileg utalhatnak a minden új mű által megkívánt újdonságra, az *új felé vezető útra*. Vagy ha nem is új, de más kell legyen az, ami a *Küszöbön túl*⁴² van. Tehát az átmenet a két világ közt a paradox helyen vezet át.

Érdekes probléma lehet az időbeli, illetve térbeli paradox helyek elkülönítése. Megfigyelhető, hogy legtöbbször a térbeli megnevezéseket terjesztjük ki az időbeli jelenségek megnevezésére is. Ha azt mondjuk, hogy a *vizsgaidőszak küszöbén állunk*, akkor nyilvánvalóan egy időbeli tényre utalunk, bár a küszöb maga tapinthatóan térelem. Ilyen az új év küszöbe is, mely egy jellegzetesen időbeli paradox hely. Ilyenkor nem vagyunk még az új évben, de már vége az évnek. És ilyen a küszöbön álló nyár is. Még sorolhatnánk a példákat, de talán ennyi is meggyőző. SZILÁGYI N. is említi a kultúrában (tágabb értelmében) megjelenő paradox helyeket, azokhoz hasonló jelenségeket, melyeket én is elemeztem dolgozatom eddigi részében. Ennél tovább is lép, és tágítja megjelenésének horizontját a magas kultúra felé, de a pszichológia felé is. Különösen azok a korszakok, melyek a homályt, a titokzatos, a kimondhatatlant próbálták megragadni, mint pl. a romantika, előszeretettel foglalkoztak ezekkel a helyekkel. A határ konkrét előfordulásait a kultúrában tendenciózusan keresték és megjelenítették műveikben. Ezek azok a helyek, melyek „se kint, se bent, mint a küszöb”. Nem az erdőt, nem a mezőt, hanem a kettő sejtelmes határát festik. Az időt is úgy választják meg, hogy a határon legyen: a homály idejét, a hajnalt vagy a naplementét jelenítik meg.

Érdekes pszichológiai vetületei is vannak ezeknek a paradox helyeknek, határoknak. „...Megfigyelhetni pl., hogy bizonyos életkorban a gyerekek kényszereselekvésszerűen ügyelnek arra, hogy ne lépjenek a járda egyes darabjait elválasztó vonalra: észlelésükben az összefüggő sík felület ugyanis egyértelműen járda, a határ-vonalról azonban ki tudja, miféle? (Ezért még bizonyos babonás hiedelmek is társulnak hozzá)”

(SZILÁGYI N., 1996. 35). De hasonló a kanális-fedélre való lépés tilalma is, melyhez szintén bizonyos szerencsétlenséget előre jósoló hiedelmek fűződnek. Bár kör alakú, de ez a térrész is kilóg a homogén síkból, mintegy szakadékként funkcionál, akár a már fent említett sírgödör, kapu, küszöb stb., melyek fölél szimbolikusan hidat emelnek.

III. Befejezés

A határ egyetlen elemének (korántsem kimerítő) tárgyalását kíséreltük meg. A többi rokon szimbólum is megérdemelne hasonló elemzést. De ez más dolgozatnak lehet a témája (esetleg összefoglalóan szakdolgozatnak).

Úgyszintén egy átfogó elemzés egyik részét képezhetné úgy a küszöbnek, mint a más ide tartozó szimbólumoknak nem csak a térdimenzóban való tárgyalása (bár ez az elsődleges), hanem az idősíkok szempontjából való elemzés.

Láthattuk bővebben a népi kultúrából vett példák alapján, hogy nagyon széles körben elterjedt képzetrel állunk szemben. Csak jeleztük jelenlétét a magas kultúrában is és köztét a pszichológikumhoz e furcsa helynek, a kimondhatatlannak. Nyilvánvaló, hogy népi és magas kultúra, valamint a nyelv és pszichológia nem különálló egységek. Rendkívül sok átfedési terület létezik köztük.

Tudatosan nem szűkítettem a példákat előfordulási helyük vagy jellegük szerint. Úgy gondolom, hogy e széles „paléta” lehet a legmeggyőzőbb bizonyítéka annak, hogy egy ún. archetípussal állunk szemben, egy olyan minden ember elméjében létező képzetrel, mely az egyes kultúrákban/egyes időkben, korszakokban más és más módon aktualizálódik; a kultúrák előjellel látják el, meghatározzák előfordulásának környezetét, de a lényege változatlan marad. Mint minden archetípus, ez is a kimondhatatlank kategóriájába tartozik. Maga a küszöb mint épülelem természetesen bátran eltűnhet, a kimondhatatlant azonban (melynek az épülelem csak nevet adott szimbólummá válása folyamán) megpróbáljuk megnevezni, és megpróbálunk megfelelni a misztikus kihívásnak: foglalkozunk a küszöbvel...

Irodalom

- *** (1997): **Képek és jelképek**. Bp. Európa Könyvkiadó. (Negyedik fejezet). 161–194.
- ALBERT Ernő (1995): **Boszorkányos dógok**. Gyimesi csángó hiedelemmondák, hiedelmek. Sepsiszentgyörgy.
- BALÁZS Lajos (1994): **Az én első tisztességes napom. Pár választás és lakodalmom Csíkszentdomokoson**. Buk. Kriterion.
- BALÁZS Lajos (1995): Tér és térhatár a Csíkszentdomokosi lakodalomban. In: Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 3. Szerk. ZAKARIÁS Erzsébet. 114–121.
- BALÁZS Lajos (1995a): **Menj ki én lelkem a testből... Elmulás és temetkezés Csíkszentdomokoson**. Csíkszereda, Pallas–Akadémia Kiadó.
- BÁTKY Zsigmond (1907): **Néhány adat Bánffyhunadnak és környékének népies építkezéséhez**. Néprajzi Értesítő. VIII. évf. 50–71.
- BENOIST, Luc (1995): **Semne, simboluri și mituri**. Buc. Humanitas
- BERNÁTH Béla (1981): **A magyar népköltés szerelmi szimbolikája**. In: Előmunkálatok 9. 16–82.
- BIEDERMANN, Hans (1996): **Szimbólumlexikon**. Bp. Corvina.
- BOSNYÁK Sándor (szerk., gyűjtötte) (1980): **A moldvai magyarok hitvilága**. In: Folkór Archivum 12. Bp.
- CHEVALIER, Jean; GHEERBRANT, Alain (1995): **Dictionar de simboluri. Mituri, vise obiceiuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere**. Buc.
- DOMANOVSKY György (1936): **Beregmegeyi babonák. Ethnographia**. XLVII. évf. 114–116.
- DÖMÖTÖR Tekla (1981): **A magyar nép hiedelemvilága**. Bp.
- DURAND, Gilbert (1977): **Structurile antropologice ale imaginariului. Introducere în arhetipologia generală**. Buc.
- ELIADE, Mircea (1996): **A szent és a profán. A vallási lényegről**. Bp. Európa Könyvkiadó.
- ERDÉLYI Zsuzsanna (1976): **Hegyet hágék, lőtől lépék. Archaikus népi imádságok**. Bp.
- EVSEEV, Ivan (1994): **Dictionar de simboluri și arhetipuri culturale**. Timișoara.
- FEJŐS Zoltán (1979): **Az átmeneti rítusok. Arnold VAN GENNEP elméletének vázlata**. In: Ethn. XC. évf., 3. sz. 406–414.
- GAZDÁNE OLOSZ Ella (1995): **A temetés proxemikája Kovásznán**. In: Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 3. Szerk. ZAKARIÁS Erzsébet. Kolozsvár. 99–104.
- VAN GENNEP, Arnold (1996): **Riturile de trecere**. Iași. Polirom.
- GOMBRICH, E. H. (1983): **A művészet története**. Negyedik kiadás. Bp.
- GÖNCZI Ferencz (1902): **A villámlás, mennydörgés és mennykő a göcseji nép hiedelmében**. Népr. Ért. III. évf., 4. sz. (ápr.). 65–79.
- GUNDA Béla (1989): **A rostaforogató asszony**. Bp.

GUNDA Béla (é.n.): **A társadalmi szervezet, a kultusz és a magyar parasztszoba térbeosztása.** In: A Magyar Tudományos Akadémia nyelv- és irodalomtudományi osztályának közleményei. XVII. kötet, 1–4. sz. Bp. 247–268. [Különnyomat.]

GYÖRFFY István (1916): **Babonás hiedelmek és szokások a feketekőrösvölgyi magyaroknál.** Ethn. XXVII. évf. 81–89.

HAAG, Herbert (1989): **Bibliai Lexikon.** Bp.

HOLLÓ Domokos (1935): **Népbabonák lélektana.** Ethn. XLVI. évf. 31–42.

HOPPÁL M. – JANKOVICS M., NAGY A., SZEMADÁN Gy. (1995): **Jelképtár.** Bp. Helikon. (Harmadik kiadás)

IMREH István, SZESZKA ERŐS Péter (1978): **A szabófalvi jogszokásokról.** In: **Népismereti dolgozatok.** Szerk. KÓS Károly, FARAGÓ József. Bukarest, 195–207.

ISTVÁNFY Gyula (1911): **Néphit és népszokások. A borsodmegyei palóczok.** (Harmadik közlemény) Ethn. XXII. évf. 292–304.

KÁKOSY László (1974): **Varázslás az ókori Egyiptomban.** 2. kiadás. Bp.

KERÉNYI György (1941): **Száz népi játékdal.** Bp.

KESZEG Vilmos (1997): **A kör szemantikája és szerkezete.** In: Művelődés., 4.sz., 34–37.

KISS Lajos (1925): **A hódmezővásárhelyi ember „aprójószág”-a.** Ethn. XXXVI. évf. 148–162.

H. KOVÁCS Mihály (1927): **Népbabonák Makóról.** Ethn. XXXVIII. évf. 124–125.

KUNT Ernő (1983): **Temetők népművészete.** Bp., Corvina Kiadó.

LÜKŐ Gábor (1942): **A magyar lélek formái.** Bp., Exodus. (Pécs: Pannonia könyvek, 1987)

NÉMETHY Endre (1939): **Népi hiedelmek és szokások Muzsaszemenyéről.** Népr. Ért. XXXI. évf. 62–64.

O. NAGY Gábor (1966): **Magyar szólások és közmondások.** Bp. Gondolat.

PÓCS Éva (szerk.) (1998): **A látomásformulák szerepe az archaikus népi imádságokban.** In: **Eksztázis, álom, látomás. Vallásetnológiai fogalmak tudományközi megközelítésben.** Bp. 405–432.

SEIBERT, Jutta (szerk.) (1994): **A keresztény művészet lexikona.** Második kiadás. Bp.

STAHL, Henri H. (1992): **A régi román falu és öröksége.** Bp.

SZABÓ T Attila (főszerk.) (1995): **Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár.** VII. kötet. Bp.–Buk. (*küszöbök* címszó: 714).

SZILÁGYI N. Sándor (1996): **Hogyan teremtünk világot? Rávezetés a nyelvi világ vizsgálatára.** Erdélyi tankönyvtanács. Kolozsvár.

SZŰCS Sándor (1936): **Boszorkány-történetek a Nagysárrétől.** Ethn. XLVII. évf. 151–155.

PÓCS Éva (1983): **Tér és idő a néphitben.** Ethn. XCIV.évf. 177–205.

POZSONY Ferenc (1998): **Látomások a moldvai csángó falvakban.** In: **Eksztázis, álom, látomás. Vallásetnológiai fogalmak tudományközi megközelítésben.** Szerk. PÓCS Éva. Bp. 72–80.

RÓHEIM Géza (1918): **Psychoanalysis és etnológia** (II. közlemény) Ethn. XXIX. évf. 206–232.

RÓHEIM Géza (1990): **Magyar néphit és népszokások.** Szege. (Reprint)

TAKÁCS Lajos (1980): **Egy határforma hátteréhez.** Ethn. XCI. 398–403.

TAKÁCS Lajos (1987): **Határjelek, határjárás a feudális kor végén Magyarországon.** Bp. Akadémiai Kiadó.

TÉGLÁS István (1913): **Építőáldozat Tordán.** (II: közlemény). Népr. Ért. XIV. évf. 99–101.

TOKAREV, Sz. A. (szerk.) (1988): **Mitológiai enciklopédia** I. Bp. Gondolat.

TÖMÖRKÉNY István (1904): **A tanyai világból.** Népr. Ért. V. évf. 253–265, 304–315.

VAJKAI Aurél (1940): **Veszprém megye népi építkezése.** Népr. Ért. XXXII. évf. 1–22.

VAJKAI-WAGENHUBER Aurél (1937): **Adatok a Felföld népi orvosláshoz.** Ethn. 48. évf. 140–157.

VULCANESCU, Romulus (1985): **Mitológia romaná.** Buc.

WLISLOCKIné DÖFLER Fanni (1893): **A gyermek a magyar néphitben.** Ethn. IV: évf. 107–116, 209–224.

ZENTAI Tünde (1983): **Ormánsági hiedelmek.** In: **Folklór Archívum** 15. Bp.

YAMAGUCHI, Masao (1990): **Központ és periféria a kultúrában.** In: **Jel-kép**, 1–2. sz., 94–104.

Jegyzet

1. A gyűjtést 1992-ben végeztem Gyimesben és az alsóháromszéki Bikfalván.
2. Mivel bent szavunk nyelviileg megszokott, hangsúlyoznunk kell, hogy a megfigyelő szempontjából tekintve azonos helyről van szó a megfigyelő terével (A). (Pl. ha az erdőn kívül vagyunk, akkor is mondhatjuk, hogy bent az erdőben. Ez a bent kategória azonban nem ugyanaz, mint az általunk használt bent, mint A térrész)
3. Izgalmas kérdés lehet, hogy az emberek saját testrészeiket is e dichotomikus séma szerint ítélik meg. A középpont (a kívánatos, a tiszta stb) a fej (ami egyben a lélek lakóhelye is), az arc (ami az identitás egyik legfontosabb külső ismérve) lesz. Erről YAMAGUCHI így ír: „A csillogó szemeket, az arányos orrot és a felsőtestet úgy tekintjük, mint kívánatos, belső részeket, míg az alsótestet a szaporodás képzetét felidézőnek és ezért zavarónak, a külső részhez tartozónak érezzük. A fentiekkel összhangban a székletürítésre mint alacsony értékű tette gondolunk... Az ellenőrizhető részek tiszták és központiak, míg a nem ellenőrizhető, rejtélyes részeket a perifériára szorítjuk.” (i.h.)
4. BERDE Ferencné, 78 éves. Saját bikfalvi gyűjtésem.
5. BALINT Róza, 67 éves. Saját bikfalvi gyűjtésem.
6. PÁLL Anna, 59 éves. Saját bikfalvi gyűjtésem.
7. Pl., ha valakit igazgatónévvel neveznek ki, akkor számára megváltozik az igazgatói szoba terének jellege, mely eddig B térrészként funkcionált.
8. KERÉKES Jánosné, 63 éves. Saját bikfalvi gyűjtésem.
9. Gondoljunk arra a tényre, hogy a mai modern háznak már egyáltalán nincs kiemelkedő küszöbe, míg a régiségben ugyancsak magas küszöbökkel találkozhatunk. Erre közül BÁTKY (1907. 61) kalotaszegi adatot: „Úgy a pitarnak, mint a háznak ajtaja alacsony, csak vällig érő, tehát közepes ember is meghajolva léphet be rajtuk. Küszöbük jó lábnyi magas, régebben még magasabb volt.”
10. Nem minden esetben beszélhetünk a mítosz eltűnéséről, a modern

határoknak (pl. volt vasfüggöny stb)is némely esetben erős mitikus jellegük van. Ez azonban egy másfajta mitikusság, mint a hajdani nagy kiterjedésű, kaotikus és amorf határterületek mitikussága.

11. BRAUM Ferencné, 68 éves. Saját bikfalvi gyűjtésem.
12. A fémesköz szimbolikájára még visszatérek, más szövegekben is előfordul a küszöbvel kapcsolatban.
13. BURJÁN Gyurka, 72 éves. Saját gyimesi gyűjtésem.
14. LUKÓ a száznak nyírfágaiban, melyekkel a szánezők csapokdják magukat, ősi, gonoszúzó szertartások kellékét, illetve leszármazottaikat véli felismerni (LÚKÓ, 1942. 273).
15. PALLÓCSKA Emília, 85 éves. Saját gyűjtésem Bikfalváról. Az adat Bikfalván invariánsnak bizonyult. Az adatközlő Szacsaváról házasodott be a faluba.
16. Értsd: az emberi test (mint ház), nyílásai megfelelnek a ház nyílásainak. Ezért kell az ásitó szájra (nyitva hagyott házra) keresztet vetni, illetve kézzel eltakarni, különben bekötözik a rossz szellem.
17. FEJŐS jó magyar nyelvű ismertetőt közöl GENNEP művéről. Az ő fordításban használja a magyar szakirodalom az általam is idézett terminusokat. L. még VAN GENNEP, 1996. 29.
18. FEKETE Mihályné DOBOS Regina, 89 éves. Gyűjtötte 1997-ben Csíkközmonson HEINRICH Andrea.
19. Az imák nem az udvart jelölik meg, hanem közvetlenül az ajtó előtti térrészt, aminek a régiségben, de sok helyen ma is a küszöbök helye felel meg. Úgy gondolom, hogy ez mágiusk szempontról azonos a küszöbvel. Vö. SZABÓ T, 1995. 714 e dolgozatban is idézett szövegével (hátrább), melyből kiderül, hogy a küszöbre vonatkozó partikákat a küszöbökre is vonatkoznak.
20. A látomás és archaikus ima kapcsolatát I. ERDÉLYI, 1998.
21. 'Aranyozott bőrszék' – PAIS Dezső értelmezése.
22. DEMETER Pistáné PÉTER Erzszi 1925, ANDRÁSSY-telep. KESZEG Vilmos gyűjtése (I. KESZEG, 1997. 34)
23. Ezt az adatot megerősíti Evseev is szimbólumszótárában. Bár nem írja, hogy honnan veszi adatát, de ő is tud róla, hogy temetkeztek a küszöb alá.
24. Vö. még az 1997-ben Csíkközmonson gyűjtött adattal (I. GÁSPÁR Melinda kéziratban levő dolgozatát), mely szerint még a huszadik században a temető kapujának galambdúcába „temették” a kereszteletlenül elhunyt csecsemőket.
25. „[– Ilyen volt-e, hogy házikigyó?] – Hogyne. Én megmagyarázom magának. Itt történt ne az én udvaromon. Vót nekem egy fiam. VERES Vilmosnak hívták. 23 éves korában BOKOR Jakab, BOKOR Sanyi megölték. Hetvenötbe 14 szúrás volt rajta. (...) Vette a fát s megütte a kigyót. A konyha mellett hátul egy jó nagy kigyó eléjött oda. S, üssed Vilmos, üssed! Ott ütték. Már én hallottam, hogy itt fejjel eléjött egy nagy kigyó s az ember megütötte; másnap két tehene döglött meg. Ezt én már tudtam. Mondom: Irénke – mondom feleségemnek – nem szabadott volna bántástok azt a kigyót, ő elment volna. Valami nagy baj történt. Megölték a szegény köjket. Ezt tudom mondani a házikigyóról.” VERES Simon, 82 éves. Saját gyűjtésem. Lemhány, 1994. Ide még számtalan adatot sorjázhathánk fel. Pl. Tordán a házban levő fehér kigyó hoz szerencsét.
26. Látni fogjuk, hogy a küszöb pénzhez való viszonya meglehetősen ambivalens. Itt természetesen a hasonlóságon alapuló mágia érvényesül.
27. INCZE Béla (cőfalvi születésű), 77 éves. Saját bikfalvi gyűjtésem.
28. PÁLL Anna, 59 éves. Saját bikfalvi gyűjtésem.
29. BERDE Ferenc, 82 éves. Saját bikfalvi gyűjtésem.
30. KELEMEN Jánosné, 71 éves. Saját bikfalvi gyűjtésem.
31. Lényegében ez az edény egy fordított szent Grál (I. még DURAND, 1977. 245–292). Az edényt mindenképpen Grál-szimbólumként értelmezhetjük itt, bár fordítottan van jelen: míg egyébként Jézus vérért tartalmazza az élet szimbóluma, itt a halál szimbólumává válik.
32. Itt nem szeretnék kitérni a béka szimbólumának kifejtésére. L. pl. HOPPÁL et al, 1995. 34–35.
33. VERES Simon, 82 éves. Saját gyűjtésem Felsőlehményben, 1994.
34. Gyimesben is közsismert rontáselhárító szer a folkhagyma. Erre vonatkozó adatokat közöl ALBERT Ernő felsorjázva azokat az időpontokat is, amikor „a küszöb alá bétészik”. Ezek a „nevezetes napok: (...) Szent

György nap, Szent János nap, nagypéntek, virágvasárnap, napszentület előtt.” (ALBERT, 1995. 93) Az időpontok jelesnap mivoltuk miatt erősítik a praktika hatását. Az időskok szempontjából végezhető elemzéstől itt eltekintünk. Túl messzire vezetne. L. pl. PÓCS, 1983.

35. NIKUC Jánosné KOVÁCS Teréz, 84 éves. Saját bikfalvi gyűjtésem.
36. BRAUM Ferencné, 68 éves.
37. A gyöngy szimbolikáját I. bővebben ELIADÉNél a negyedik fejezetben (A kagylók szimbolikája) 1997. 161–194.
38. CSILIP János, 83 éves. Saját hidegségi gyűjtésem.
39. Közléssel is megerősíthetem. GAZDÁNÉ OLOSZ Ella tanulmányában kovászai adatot közöl: a ravatalt lábbal az ajtó felé helyezik el és „a halottat lábbal hozzák ki a házból (hogy vissza ne térjen), azaz először a lábát viszik az ajtón ki, ezt a ravatalt elhelyezkedése is így kívánja.” (GAZDÁNÉ OLOSZ, 1995. 101)
40. KUNT Ernő közlése szerint az egyébként távoli temetőt azért helyezték hegyoldalra, mert „onnan vigyáznak az öregek”: „A hegyoldalon fekvő temetőkről (...) azt mondják, hogy „onnan vigyáznak az öregek (ti. az elhunytak), hogy megtartják-e a régi törvényt (ti. az elődök)» (Teresznye, Borsod–Abauj–Zemplén m.)” (KUNT, 1983. 17).
41. Az idézet KERÉNYITől van (1941. 31. – 28. sz., 4. vsz). Számtalan más példa is említhetnék, de most maradjunk meg ennél az egynél.
42. Ezzel a címmel jelent meg a TÁTRAI Band egyik legutolsó lemeze. Továbbá irodalmi művek értelmezésében is segít az ilyen megközelítés, nagyon gyakran élnek ezzel a szimbólummal. L. a mottóként idézett DSIDA-verset, vagy SZÓCS Géza: Históriai a küszöb alól c. művét. Továbbá: TURGENYEV A küszöbön vagy Jorge Luis BORGES: Ember a küszöbön c. művek stb.

Pragul, un exemplu pentru arhetipul limitei (Rezumat)

Studiul discută simbolistica pragului, pornind în primul rând de la exemple oferite de etnografie. Pragul nu este numai locul trecerii (în spațiu și în timp). Poate să fie locul trecerii tocmai pentru că este locul preferențial al manifestării transcendentului, un pământ al nimănu, care în același timp nu este niciodată unul neutru, ci în mod obligatoriu pozitiv ori negativ.

Threshold – Example of the Frontier Archetype (Abstract)

The paper debates the symbolism of the threshold, starting from the examples offered by ethnography, first of all. The threshold is not only the place to step over (both in space and time). It may be the very place to step over because the transcendence, the special place where the „different” appears, is such a no-man’s land, which at the same time cannot ever be neutral, but always compulsorily positive or negative in value.

